

สิทธิทางการศึกษากับการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าของประเทศไทย

*ธนาชัย สุนทรอนันตชัย**

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสิทธิทางการศึกษากับการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าของประเทศไทย โดยการศึกษาผู้เขียนพบว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยในอดีตนั้นมิได้กำหนดให้การได้รับการศึกษาแบบให้เปล่าของบุคคลเป็นสิทธิเสรีภาพ แต่กำหนดในรูปแบบของแนวนโยบายแห่งรัฐจนกระทั่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ จึงได้มีการบัญญัติให้เป็นสิทธิทางการศึกษา โดยกำหนดให้บุคคลมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย อันมีความสอดคล้องกับกฎหมายระหว่างประเทศที่ไทยเป็นภาคี และในเวลาต่อมาจึงได้มีการนำมาบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ สืบเนื่องมาจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ จวบจนปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมาการดำเนินนโยบายของรัฐเพื่อให้เป็นไปตามบทบัญญัติของกฎหมายนั้นเกิดปัญหาหลายประการ ทั้งในด้านงบประมาณที่ไม่เพียงพอ คุณภาพของการศึกษาที่แย่ลง การจัดการศึกษาที่ไม่ได้ให้เปล่าอย่างแท้จริง ผู้เขียนจึงเห็นควรให้การกำหนดสิทธิในการได้รับการศึกษาแบบให้เปล่าของบุคคลนั้นลดจำนวนปีลงเหลือไม่น้อยกว่าเก้าปี และเน้นไปที่การจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับปฐมวัยจนจบระดับประถมศึกษา ซึ่งเป็นช่วงวัยที่มีความสำคัญต่อการสร้างพัฒนาการสำหรับเด็ก ตลอดจนเพื่อให้รัฐสามารถพัฒนาคุณภาพของการจัดการศึกษาให้เป็นไปอย่างทั่วถึง และไม่เก็บค่าใช้จ่ายได้สมดังเจตนารมณ์ของกฎหมาย

คำสำคัญ : สิทธิ การศึกษา รัฐธรรมนูญ

Abstract

This article intends to study the right to education and the free-of charge education in Thailand. It is found that instead of the educational right, the former constitution of the Kingdom of Thailand was laid down the state policies for this point of

* อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

view. Yet, the matter of fact, being the party of the convention, the legal concept would be changed by the constitution of the Kingdom of Thailand, B.E. 2540 (1997) to confirm that the government must support Thai people for an equally thorough and quality basic education without charge and not less than twelve years. After that, this law policy was regulated by the National Education Act, B.E. 2542(1999) and the constitution of the Kingdom of Thailand, B.E. 2550 (2007). It is obvious that, however, Thailand faces insufficiency budget, poor quality of education and untruly free education. Therefore, it should play an important role to subsidize the free-of-change at least 9 years and focus on the pre-primary and primary schools. This is because of appropriate development of children that the government could hand in glove with every part of Thailand.

บทนำ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ ถือเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่บัญญัติรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของปวงปนชาวไทยไว้อย่างกว้างขวาง อันรวมถึงสิทธิทางการศึกษาด้วย โดยเฉพาะการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าในการจัดการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน จนกระทั่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ ซึ่งแม้ว่าจะได้ถูกยกเลิกไปแล้ว แต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. ๒๕๕๗ ก็ยังบัญญัติให้ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคที่ประชาชนชาวไทยเคยได้รับการคุ้มครองตามประเพณีการปกครองประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขและตามพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีอยู่แล้ว ย่อมได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญนี้[๙] จึงนับได้ว่า สิทธิทางการศึกษาที่เคยได้รับการรับรองและคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญฉบับก่อน ๆ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ยังคงดำรงอยู่ต่อไป

ความเบื้องต้นเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษา

ก่อนจะพิจารณาในประเด็นเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษา ในเบื้องต้นผู้เขียนขอทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของคำว่า "สิทธิ" ก่อน ซึ่งมีนักวิชาการทางกฎหมายหลายท่านที่ได้ให้ความหมายของคำดังกล่าวไว้ ยกตัวอย่างเช่น

รองศาสตราจารย์ ดร.วรพจน์ วิศรุตพิชญ์ ได้อธิบายไว้ว่า "สิทธิ คือ อำนาจที่กฎหมายรับรองให้แก่บุคคลในอันที่จะกระทำการเกี่ยวข้องกับทรัพย์หรือบุคคลอื่น (เช่น สิทธิทางหนี้ กรรมสิทธิ์ ฯลฯ) เป็นต้นว่าอำนาจที่กฎหมายรับรองให้แก่บุคคลคนหนึ่ง ในอันที่จะเรียกร้องให้ผู้อื่นอีกคนหนึ่งหรือ

[๙] มาตรา ๔ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๕๗

หลายคนกระทำการบางอย่างบางประการ ให้เกิดประโยชน์แก่ตน หรือให้ละเว้นกระทำการอย่างใดอย่างใดอย่างหนึ่ง"[๒] ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า สิทธิได้ก่อให้เกิดหน้าที่แก่บุคคลอื่นด้วย

ดร.บรรเจิด สิงคะเนติ ได้ให้ความหมายของคำว่า "สิทธิตามรัฐธรรมนูญ" ซึ่งถือว่าเป็นสิทธิตามกฎหมายมหาชน และแตกต่างจาก "สิทธิ" ตามความหมายทั่วไป โดยสิทธิตามรัฐธรรมนูญนั้นหมายถึง "อำนาจตามรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายสูงสุดได้บัญญัติให้การรับรองคุ้มครองแก่ปัจเจกบุคคลในอันที่จะกระทำการใดหรือไม่กระทำการใด การให้อำนาจแก่ปัจเจกบุคคลดังกล่าวได้ก่อให้เกิดสิทธิเรียกร้องที่จะไม่ให้บุคคลใดแทรกแซงในสิทธิตามรัฐธรรมนูญของตนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรียกร้องต่อองค์กรของรัฐมิให้แทรกแซงในขอบเขตสิทธิของตน ในบางกรณีการรับรองดังกล่าวได้ก่อให้เกิดสิทธิเรียกร้องให้รัฐดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง สิทธิตามรัฐธรรมนูญ ยังหมายรวมถึง การให้ประกันทางหลักการ ซึ่งหมายถึงการมุ่งคุ้มครองต่อสถาบันในทางกฎหมายเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น มุ่งคุ้มครอง "กรรมสิทธิ์" หรือ "เสรีภาพทางวิชาการ" เป็นต้น ดังนั้น สิทธิตามรัฐธรรมนูญจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับรัฐ และสิทธิตามรัฐธรรมนูญเป็นสิทธิที่ผูกพันองค์กรผู้ใช้อำนาจรัฐทั้งหลายที่จะต้องให้ความเคารพ ปกป้อง และคุ้มครองสิทธิตามรัฐธรรมนูญดังกล่าว เพื่อให้สิทธิตามรัฐธรรมนูญมีผลในทางปฏิบัติ"[๓]

จากความเห็นของนักวิชาการทางกฎหมายข้างต้น หากพิจารณาลักษณะสำคัญของคำว่า "สิทธิ" สามารถสรุปได้ว่า

(๑) สิทธิเป็นอำนาจที่กฎหมายรับรองคุ้มครองให้ โดยเฉพาะสิทธิตามกฎหมายมหาชนที่จะถูกบัญญัติรับรองคุ้มครองไว้ในรัฐธรรมนูญ

(๒) สิทธิเป็นการเรียกร้องให้บุคคลอื่นมีหน้าที่ต้องกระทำการหรือละเว้นการกระทำการ โดยเฉพาะหากเป็นสิทธิตามรัฐธรรมนูญแล้วจะเป็นการเรียกร้องให้รัฐหรือองค์กรของรัฐมีหน้าที่ที่ต้องไม่แทรกแซงสิทธิของบุคคลที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ หรือต้องดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้สิทธิตามรัฐธรรมนูญนั้นมีผลในทางปฏิบัติ สิทธิตามรัฐธรรมนูญจึงเป็นสิทธิที่ผูกพันองค์กรผู้ใช้อำนาจรัฐทั้งหลายที่จะต้องให้ความเคารพ ปกป้อง และคุ้มครอง

สำหรับ "สิทธิทางการศึกษา" แล้ว ในทางทฤษฎีถือว่าเป็นสิทธิที่ประชาชนสามารถเรียกร้องเอาจากรัฐ (status positives) กล่าวคือ สิทธิทางการศึกษาจะไม่อาจบรรลุความมุ่งหมายได้หากปราศจากการเข้ามาดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งจากฝ่ายรัฐ เป็นสิทธิประเภทที่เรียกร้องที่จะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายจากรัฐ หรือรัฐจะต้องดำเนินการเพื่อให้เกิดสิทธินั้นแก่ประชาชน อันเป็นการสร้างหน้าที่ให้แก่รัฐ เพราะในทางปฏิบัติแล้ว สิทธิทางการศึกษาจะเกิดขึ้นไม่ได้อย่างสมบูรณ์เลยหากรัฐไม่มีการจัดหาและระดม

---

[๒] วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, รายงานการวิจัย สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ(ศึกษารูปแบบการจำกัดสิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญให้ไว้อย่างเหมาะสม), (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖.

[๓] บรรเจิด สิงคะเนติ, *หลักพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔๘-๔๙.

ทรัพยากรต่าง ๆ ที่จำเป็นและเกี่ยวข้องต่อการจัดการศึกษาภายในรัฐ ในอีกแง่มุมหนึ่ง สิทธิทางการศึกษาเป็นสิทธิที่รัฐแต่ละรัฐจะกำหนดให้เฉพาะพลเมืองของรัฐตนหรือผู้มีสัญชาติของรัฐเท่านั้นที่จะมีสิทธิดังกล่าว ดังนั้น เมื่อพิจารณารัฐธรรมนูญในแต่ละรัฐแล้วก็จะบัญญัติรับรองคุ้มครองสิทธิทางการศึกษาให้กับพลเมืองของตนที่มีความแตกต่างกันไป

สิทธิทางการศึกษาตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย นับตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๔๗๕ - พ.ศ. ๒๕๕๐

รัฐธรรมนูญถือเป็นกฎหมายสูงสุดที่องค์กรที่ใช้อำนาจมหาชนทั้งหลายจักต้องปฏิบัติ ดังนั้น หากรัฐธรรมนูญได้มีการบัญญัติรับรองคุ้มครองสิทธิของประชาชนเรื่องใดไว้แล้ว นั่นหมายความว่า รัฐต้องให้ความสำคัญ และมีภารกิจที่ต้องดำเนินการให้สิทธินั้นเกิดขึ้นจริงตามความมุ่งหมายของแต่ละเรื่อง ซึ่งหากพิจารณาบทบัญญัติรัฐธรรมนูญฉบับแรกนับตั้งแต่ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครอง จนถึงปีพ.ศ. ๒๕๓๔ ในประเด็นเกี่ยวกับการบัญญัติแนวคิดเรื่องสิทธิโดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิทางการศึกษาแล้ว ผู้เขียนพบว่ามีข้อสังเกตหลายประการกล่าวคือ

ประการที่หนึ่ง มีรัฐธรรมนูญจำนวน ๗ ฉบับ ที่ไม่ได้กล่าวถึงสิทธิทางการศึกษาไว้เลย ได้แก่ พระราชบัญญัติธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวพุทธศักราช ๒๔๗๕ ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช ๒๕๐๒ ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช ๒๕๑๕ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๑๙ ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช ๒๕๒๐ และธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๓๔ และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๔๙

ประการที่สอง มีรัฐธรรมนูญจำนวน ๙ ฉบับที่บัญญัติให้การศึกษาอบรมเป็น “เสรีภาพ” ของบุคคล โดยผู้เขียนสามารถแยกออกได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่หนึ่ง รัฐธรรมนูญบัญญัติให้ “บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการศึกษาอบรม ทั้งนี้ภายใต้บังคับแห่งบทกฎหมาย” จำนวน ๔ ฉบับ ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๕ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๘๙ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๔๙๐ และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติมพุทธศักราช ๒๔๙๕

กลุ่มที่สอง รัฐธรรมนูญ จำนวน ๕ ฉบับที่มีการบัญญัติเกี่ยวกับ “เสรีภาพทางด้านศึกษา” ขยายเพิ่มเติมจากกลุ่มที่หนึ่ง ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๙๒ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๑๑ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๑๗ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๒๑ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๓๔ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

รัฐธรรมนูญ	บทบัญญัติที่เกี่ยวข้อง
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๙๒	มาตรา ๓๖ บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการศึกษาอบรม เมื่อการศึกษาอบรมนั้นไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมืองตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาอบรม และไม่ขัดต่อกฎหมายว่าด้วยการจัดสรรสถานศึกษา สถานศึกษาของรัฐและของเทศบาล ต้องให้ความเสมอภาคแก่บุคคลในการเข้ารับการ ศึกษาอบรมตามความสามารถของบุคคลนั้น ๆ
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๑๑	มาตรา ๓๔ บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการศึกษาอบรม เมื่อการศึกษาอบรมนั้นไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมืองตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาอบรม และไม่ขัดต่อกฎหมายเกี่ยวกับการจัดสรรสถานศึกษา
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๑๗	มาตรา ๔๑ บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นมูลฐาน ตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาภาคบังคับ บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการศึกษาอบรม เมื่อไม่ขัดต่อหน้าที่ของพลเมืองตามรัฐธรรมนูญ และไม่ขัดต่อกฎหมายว่าด้วยการศึกษาภาคบังคับ และกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งสถานศึกษา
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๒๑	มาตรา ๓๕ บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการศึกษาอบรม เมื่อไม่ขัดต่อหน้าที่ของพลเมืองตามรัฐธรรมนูญ และไม่ขัดต่อกฎหมายว่าด้วยการศึกษาภาคบังคับและกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งสถานศึกษา
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๓๔	มาตรา ๓๘ บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการศึกษาอบรม เมื่อไม่ขัดต่อหน้าที่ของพลเมืองตามรัฐธรรมนูญ และไม่ขัดต่อกฎหมายว่าด้วยการศึกษาภาคบังคับและกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งสถานศึกษา

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่ากลุ่มของรัฐธรรมนูญตามตาราง ได้บัญญัติแนวคิดในการกำหนดให้การศึกษาอบรมเป็นลักษณะของ “เสรีภาพ” มิใช่ “สิทธิ” ซึ่งนัยยะของความเป็นเสรีภาพนั้น หมายถึงอิสระในการที่บุคคลคนหนึ่งจะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งตามความประสงค์ของตน โดยไม่ตกอยู่ภายใต้การบังคับของบุคคลอื่นหรือแม้กระทั่งรัฐ ดังนั้น บุคคลอื่นหรือรัฐนั้นต้องไม่กระทำการอันเป็นการลิดรอนเสรีภาพที่บุคคลนั้นพึงมี อันแตกต่างจากลักษณะของ “สิทธิ” ที่เป็นการเรียกร้องให้บุคคลอื่นหรือรัฐต้องกระทำการหรืองดเว้นกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งให้เป็นประโยชน์ต่อบุคคลผู้ทรงสิทธินั้น อย่างไรตาม รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๑๗ ได้มีการกำหนดเพิ่มเติมให้บุคคลมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นมูลฐาน ตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาภาคบังคับ อันเป็นการนำหลักความเสมอภาคมาปรับใช้เพื่อให้บุคคลมีสิทธิทางการศึกษาอย่างเสมอภาคกัน นอกจากนั้นแล้ว รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๙๒ ยังบัญญัติให้สถานศึกษาของรัฐและของเทศบาล ต้องให้ความเสมอภาคแก่บุคคลในการเข้ารับการศึกษาอบรมตามความสามารถของบุคคลนั้น ๆ

ประการที่สาม ผู้เขียนพบว่ามีรัฐธรรมนูญหลายฉบับที่มิได้มีการบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิของบุคคลในการได้รับการศึกษาแบบให้เปล่าไว้ แต่กลับมีการกำหนดหลักการจัดการศึกษาแบบให้เปล่านี้ไว้ในลักษณะของแนวนโยบายแห่งรัฐ[๔] ได้แก่ มาตรา ๖๔ วรรคแรก ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๙๒[๕] มาตรา ๖๐ วรรคแรก ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๑๑[๖] มาตรา ๗๓ วรรคแรก ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๑๗[๗] มาตรา ๖๐ วรรคสี่ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๒๑[๘] และมาตรา ๖๖ วรรคสาม ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๓๔[๙]

ประการที่สี่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ ถือเป็นรัฐธรรมนูญที่มีการบัญญัติแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษา โดยเฉพาะการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าไว้ โดยปรากฏในมาตรา ๔๓ กล่าวคือ

"มาตรา ๔๓ บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย

การจัดการศึกษาอบรมของรัฐต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การจัดการศึกษาอบรมขององค์กรวิชาชีพและเอกชนภายใต้การกำกับดูแลของรัฐ ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ"

จากบทบัญญัติข้างต้น จะเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดจากรัฐธรรมนูญฉบับก่อน ๆ ที่กำหนดให้การศึกษาอบรมเป็น "เสรีภาพ" โดยมีการปรับเปลี่ยนให้เป็นลักษณะของ "สิทธิ" ตลอดจนได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดจากจัดการศึกษาที่ไม่เก็บค่าใช้จ่าย จากแต่เดิมที่เป็นบัญญัติไว้เป็นเพียงแนวนโยบายแห่งรัฐ ได้กลายเป็นการรับรองคุ้มครองในลักษณะของ "สิทธิ" แทน อันเป็นการผูกพันให้

---

[๔] ในกรณีที่รัฐธรรมนูญกำหนดเป็นแนวนโยบายแห่งรัฐ ในรัฐธรรมนูญฉบับก่อน ๆ ถือเป็นเพียงแนวทางสำหรับการตรากฎหมายและการบริหารราชการตามนโยบายที่กำหนดไว้ แต่ไม่ก่อให้เกิดสิทธิในการฟ้องร้องต่อรัฐ

[๕] รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๙๒
มาตรา ๖๔ วรรคแรก การศึกษาอบรมชั้นประถมศึกษาในสถานศึกษาของรัฐและของเทศบาล จะต้องจัดให้โดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน

[๖] รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๑๑
มาตรา ๖๐ วรรคแรก การศึกษาอบรมชั้นประถมศึกษาในสถานศึกษาของรัฐ จะต้องจัดให้โดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน

[๗] รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๑๗
มาตรา ๗๓ วรรคแรก การศึกษาอบรมภาคบังคับในสถานศึกษาของรัฐ และของท้องถิ่น จะต้องจัดให้โดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน

[๘] รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๒๑
มาตรา ๖๐ วรรคสี่ การศึกษาอบรมภาคบังคับในสถานศึกษาของรัฐ จะต้องจัดให้โดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน

[๙] รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๓๔
มาตรา ๖๖ วรรคสาม การศึกษาอบรมภาคบังคับในสถานศึกษาของรัฐ จะต้องจัดให้โดยไม่เก็บค่าเล่าเรียนและโดยทั่วถึงอย่างมีประสิทธิภาพ

องค์กรผู้ใช้อำนาจรัฐทั้งหลายจะต้องให้ความเคารพ ปกป้อง และคุ้มครองสิทธิดังกล่าว ดังนั้น รัฐและองค์กรของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ต้องดำเนินการให้ประชาชนคนไทยทุกคนได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานภายใต้หลักความเสมอภาค เป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๑๒ ปี อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ และที่สำคัญต้องเป็นลักษณะการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าหรือไม่เก็บค่าใช้จ่ายนั่นเอง

จากบทบัญญัติของสิทธิทางการศึกษาตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ ข้างต้น ก็ได้สืบเนื่องมาถึงบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ ในมาตรา ๔๙ ซึ่งพบว่ามีการบัญญัติในเรื่องสิทธิทางการศึกษาที่ไม่เก็บค่าใช้จ่ายหรือการศึกษาแบบให้เปล่าที่มีความคล้ายคลึงกัน นอกจากนั้นแล้ว ยังได้เน้นถึงหลักการของการจัดการศึกษาให้กับผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพ หรือผู้อยู่ในสภาวะยากลำบากที่ต้องมีสิทธิการศึกษาที่ไม่เก็บค่าใช้จ่ายหรือการศึกษาแบบให้เปล่าเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป รวมทั้งยังต้องได้รับการสนับสนุนจากรัฐเพื่อได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียมด้วย กล่าวคือ

"มาตรา ๔๙ บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษา ไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย

ผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพ หรือผู้อยู่ในสภาวะยากลำบาก ต้องได้รับสิทธิตามวรรคหนึ่งและการสนับสนุนจากรัฐเพื่อให้ได้รับการศึกษาโดยทัดเทียมกับบุคคลอื่น

การจัดการศึกษาอบรมขององค์กรวิชาชีพหรือเอกชน การศึกษาทางเลือกของประชาชน การเรียนรู้ด้วยตนเอง และการเรียนรู้ตลอดชีวิตย่อมได้รับความคุ้มครองและส่งเสริมที่เหมาะสมจากรัฐ"

สิทธิทางการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ถือเป็นกฎหมายแม่บททางการศึกษาของประเทศไทย ที่ได้บัญญัติรับรองสิทธิทางการศึกษาไว้ให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ โดยเฉพาะการบัญญัติแนวคิดการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าไว้ในมาตรา ๑๐[๑๐] โดยมีสาระสำคัญที่กำหนดให้การจัดการศึกษานั้นต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐต้อง

---

[๑๐] พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

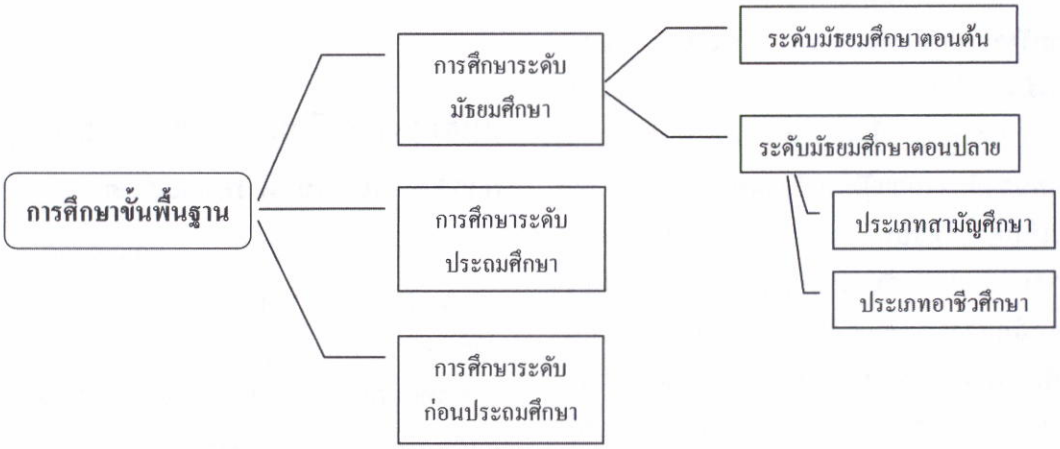
มาตรา ๑๐ การจัดการศึกษา ต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย

การจัดการศึกษาสำหรับบุคคลซึ่งมีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม การสื่อสาร และการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการหรือทุพพลภาพ หรือบุคคลซึ่งไม่สามารถพึ่งตนเองได้หรือไม่มีผู้ดูแลหรือด้อยโอกาส ต้องจัดให้บุคคลดังกล่าวมีสิทธิและโอกาสได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นพิเศษ

การศึกษาสำหรับคนพิการในวรรคสอง ให้จัดตั้งแต่แรกเกิดหรือพบความพิการโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และให้บุคคลดังกล่าวมีสิทธิได้รับสิ่งอำนวยความสะดวก สื่อ บริการ และความช่วยเหลืออื่นใดทางการศึกษา ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

การจัดการศึกษาสำหรับบุคคลซึ่งมีความสามารถพิเศษ ต้องจัดด้วยรูปแบบที่เหมาะสมโดยคำนึงถึงความสามารถของบุคคลนั้น

ให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย ทั้งนี้ หากจะพิจารณาถึงความหมายของการศึกษาขั้นพื้นฐาน ก็ปรากฏความหมายในมาตรา ๑๖[๑๑] แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ประกอบกับข้อ ๑ และข้อ ๒ กฎกระทรวงว่าด้วยการแบ่งระดับและประเภทของการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๖ ที่ได้กำหนดให้การศึกษาขั้นพื้นฐานแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ[๑๒] คือ การศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา การศึกษาระดับประถมศึกษา และการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ทั้งนี้ การศึกษาระดับมัธยมศึกษายังแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ยังแบ่งได้ออกเป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทสามัญศึกษา และประเภทอาชีวศึกษา

[๑๑] พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

มาตรา ๑๖ การศึกษาในระบบมีสองระดับ คือ การศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาระดับอุดมศึกษา

การศึกษาขั้นพื้นฐานประกอบด้วย การศึกษาซึ่งจัดไม่น้อยกว่าสิบสองปีก่อนระดับอุดมศึกษา การแบ่งระดับและประเภทของการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

การศึกษาระดับอุดมศึกษาแบ่งเป็นสองระดับ คือ ระดับต่ำกว่าปริญญา และระดับปริญญา

การแบ่งระดับหรือการเทียบระดับการศึกษานอกระบบหรือการศึกษาตามอัธยาศัย ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

[๑๒] กฎกระทรวงว่าด้วยการแบ่งระดับและประเภทของการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๖

ข้อ ๑ การศึกษาในระบบที่เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แบ่งออกเป็นสามระดับ ดังนี้

(๑) การศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา โดยปกติเป็นการจัดการศึกษาให้แก่เด็กที่มีอายุสามปีถึงหกปี เพื่อเป็นการวางรากฐานชีวิตและการเตรียมความพร้อมของเด็กทั้งร่างกายและจิตใจ สติปัญญา อารมณ์ บุคลิกภาพ และการอยู่ร่วมในสังคม

(๒) การศึกษาระดับประถมศึกษา เป็นการศึกษาที่มุ่งวางรากฐานเพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ทั้งในด้านคุณธรรม จริยธรรม ความรู้และความสามารถขั้นพื้นฐาน โดยปกติใช้เวลาเรียนหกปี

(๓) การศึกษาระดับมัธยมศึกษา แบ่งเป็นสองระดับ ดังนี้

(ก) การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนได้พัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในด้านต่าง ๆ ต่อจากระดับประถมศึกษา เพื่อให้รู้ความต้องการ ความสนใจ และความถนัดของตนเองทั้งในด้านวิชาการและวิชาชีพ ตลอดจนความสามารถในการประกอบการงานและอาชีพตามควรแก่วัย โดยปกติใช้เวลาเรียนสามปี

นอกจากนั้นแล้ว มาตรา ๑๐ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ยังได้กำหนดให้กรณีการจัดการศึกษาสำหรับบุคคลซึ่งมีความบกพร่องบางประการ หรือมีร่างกายพิการหรือทุพพลภาพ หรือผู้ที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ หรือไม่มีผู้ดูแล หรือด้อยโอกาส ต้องจัดให้ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาสำหรับคนพิการ ให้จัดตั้งแต่แรกเกิดหรือพบความพิการโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และบุคคลกลุ่มนี้มีสิทธิได้รับสิ่งอำนวยความสะดวก สื่อ บริการและความช่วยเหลืออื่นใดทางการศึกษา อันสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการ พ.ศ. ๒๕๕๑ ในมาตรา ๕(๑)[๑๓] ที่กำหนดให้คนพิการมีสิทธิในการได้รับการศึกษาโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายตั้งแต่แรกเกิดหรือพบความพิการจนตลอดชีวิต ตลอดจนได้รับเทคโนโลยีสิ่งอำนวยความสะดวก สื่อ บริการและความช่วยเหลืออื่นใดทางการศึกษาด้วย

อย่างไรก็ตาม ในการจัดการศึกษา จะพบคำว่า “การศึกษาภาคบังคับ” ซึ่งมีความแตกต่างจาก “การศึกษาขั้นพื้นฐาน” โดยการศึกษาภาคบังคับเป็นการกำหนดให้เด็กซึ่งมีอายุย่างเข้าปีที่เจ็ดต้องเข้ารับการศึกษาในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจนอายุย่างเข้าปีที่สิบหก เว้นแต่สอบได้ชั้นปีที่เก้าของการศึกษาภาคบังคับ (เทียบได้กับระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๓) โดยถือเป็นหน้าที่ของบิดา มารดา หรือผู้ปกครองที่มีหน้าที่จัดให้บุตรหรือบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแลให้ได้รับการศึกษาภาคบังคับ ภายใต้พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. ๒๕๔๕ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า เด็กไทยทุกคนต้องเข้ารับการศึกษาภาคบังคับตั้งแต่ระดับประถมศึกษาปีที่ ๑ ถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๓ เป็นระยะเวลา ๙ ปี โดยในช่วงเวลาของการศึกษาภาคบังคับถือเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาขั้นพื้นฐานที่รัฐต้องจัดแบบให้เปล่า และรัฐยังต้องเพิ่มการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าอีกอย่างน้อย ๓ ปี ซึ่งกฎหมายไม่ได้บังคับให้ต้องจัดในระดับก่อนประถมศึกษาหรือระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

กล่าวโดยสรุป การจัดการศึกษาแบบให้เปล่าหรือไม่เสียค่าใช้จ่ายตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดหลักการให้รัฐต้องจัดให้บุคคลทุกคนมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการเข้า

(ข) การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เป็นการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ศึกษาตามความถนัดและความสนใจ เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาต่อหรือการประกอบอาชีพ รวมทั้งการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและทักษะทางสังคมที่จำเป็น โดยปกติใช้เวลาเรียนสามปี

ข้อ ๒ การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายตามข้อ ๑ (๓) (ข) แบ่งเป็นสองประเภท ดังนี้

(๑) ประเภทสามัญศึกษา เป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนตามความถนัดความสนใจ ศักยภาพ และความสามารถพิเศษเฉพาะด้าน เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา

(๒) ประเภทอาชีวศึกษา เป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพให้เป็นกำลังแรงงานที่มีฝีมือ หรือศึกษาต่อในระดับอาชีพชั้นสูงต่อไป

[๑๓] พระราชบัญญัติการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการ พ.ศ.๒๕๕๑

มาตรา ๕ คนพิการมีสิทธิทางการศึกษา ดังนี้

(๑) ได้รับการศึกษาโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายตั้งแต่แรกเกิดหรือพบความพิการจนตลอดชีวิต พร้อมทั้งได้รับเทคโนโลยี สิ่งอำนวยความสะดวก สื่อ บริการและความช่วยเหลืออื่นใดทางการศึกษา...

รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นระยะเวลาอย่างน้อย ๑๒ ปี ที่เป็นไปอย่างทั่วถึง มีคุณภาพ และที่สำคัญคือไม่เก็บค่าใช้จ่าย นอกจากนั้นแล้ว กรณีของคนพิการนั้น กฎหมายยังบัญญัติเพิ่มเติมให้รัฐต้องจัดการศึกษาโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายนับตั้งแต่แรกเกิดหรือพบความพิการตลอดชีวิต อันเป็นการเลือกปฏิบัติที่ก่อให้เกิดความเสมอภาค เนื่องมาจากสภาพของเรื่องที่ต่างกัน ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่ากฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติได้บัญญัติหลักการสอดคล้องกับสิทธิทางการศึกษาดังที่กำหนดไว้ในกฎหมายสูงสุดของประเทศ

สิทธิทางการศึกษากับการศึกษาแบบให้เปล่าภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศ

หากพิจารณาถึงกฎหมายระหว่างประเทศซึ่งประเทศไทยเป็นภาคี ผู้เขียนพบว่ามีกฎหมายระหว่างประเทศ ๒ ฉบับที่สำคัญที่มีการกล่าวถึงการจัดการศึกษาแบบให้เปล่า ได้แก่ ข้อ ๑๓(๒) ของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม (International Convent on Economic, Social and Cultural Rights)[๑๔] และข้อ ๒๘(๑) ของอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (Convention on the Rights of the Child)[๑๕] ซึ่งจะกำหนดหลักการของการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าไว้ กล่าวคือ

ประการที่หนึ่ง การจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาต้องเป็นการศึกษาภาคบังคับและเป็นการจัดแบบให้เปล่า

ประการที่สอง การจัดการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาไม่ว่าจะเป็นการศึกษาสายสามัญ หรือสายอาชีพ ต้องได้รับการสนับสนุนให้ประชาชนทุกคนมีสิทธิได้รับโดยวิธีการที่เปิดกว้าง แพร่หลาย เหมาะสม และมีการดำเนินมาตรการที่เหมาะสม เช่น นำการจัดการศึกษาแบบให้เปล่ามาใช้อย่างค่อยเป็นค่อยไป การเสนอให้ความช่วยเหลือทางการเงินในกรณีที่จำเป็น เป็นต้น

---

[๑๔] กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

ข้อ ๑๓ (๒) รัฐภาคีแห่งกติกานี้รับรองว่า เพื่อที่จะทำให้สิทธินี้เป็นจริงโดยบริบูรณ์

(ก) การศึกษาขั้นประถมจะต้องเป็นการศึกษาภาคบังคับและจัดให้ทุกคนแบบให้เปล่า

(ข) จะต้องจัดการศึกษาขั้นมัธยมในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งการศึกษามัธยมทางเทคนิคศึกษาและอาชีวศึกษาให้มีขึ้นโดยทั่วไป และให้ทุกคนมีสิทธิได้รับโดยวิธีการที่เหมาะสมทุกทาง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งโดยการนำการศึกษาแบบให้เปล่ามาใช้อย่างค่อยเป็นค่อยไป

(ค) ทุกคนจะต้องสามารถได้รับการศึกษาขั้นอุดมศึกษาอย่างเท่าเทียมกันบนพื้นฐานของความสามารถ โดยวิธีการที่เหมาะสมทุกทาง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งโดยการนำการศึกษาแบบให้เปล่ามาใช้อย่างค่อยเป็นค่อยไป

(ง) การศึกษาขั้นพื้นฐานจะต้องได้รับการสนับสนุนหรือส่งเสริมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้สำหรับผู้ที่ไม่ได้รับหรือเรียนไม่ครบตามช่วงระยะเวลาทั้งหมดของการศึกษาขั้นประถม

(จ) จะต้องดำเนินการพัฒนาระบบโรงเรียนทุกระดับอย่างแข็งขัน ให้มีระบบทุนการศึกษาที่เพียงพอ และปรับปรุงสภาพของวัสดุประกอบการสอนของครูอย่างต่อเนื่อง

[๑๕] อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก

ข้อ ๒๘ (๑) รัฐภาคียอมรับสิทธิของเด็กที่จะได้รับการศึกษา และเพื่อที่จะให้สิทธินี้บังเกิดผลตามลำดับ และบนพื้นฐานของโอกาสที่เท่าเทียมกัน รัฐภาคีจะ

ประการที่สาม การจัดการศึกษาระดับสูงหรือระดับอุดมศึกษา เป็นเรื่องของความเท่าเทียมกันบนพื้นฐานของความสามารถ โดยการเปิดกว้างด้วยวิธีการที่เหมาะสมทุกทาง ทั้งนี้ ในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ยังกำหนดหลักการให้นำการศึกษาแบบให้เปล่ามาใช้อย่างค่อยเป็นค่อยไป

นอกจากนั้นแล้ว ในข้อ ๑๔ ของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม[๑๖] ยังได้กำหนดให้รัฐภาคี ซึ่งในเวลาที่เข้าเป็นภาคียังไม่สามารถจัดให้มีการศึกษาระดับประถมศึกษาภาคบังคับแบบให้เปล่าได้ ต้องรับที่จะหาแนวทางและจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อปฏิบัติให้เป็นไปตามกติกานี้ภายในระยะเวลา ๒ ปี และกำหนดหลักการในการจัดการศึกษาภาคบังคับแบบให้เปล่าสำหรับทุกคน โดยมีกำหนดระยะเวลาที่เป็นไปอย่างสมเหตุสมผล

จากกฎหมายระหว่างประเทศทั้ง ๒ ฉบับ จึงกล่าวได้ว่า ประเทศไทยมีความผูกพันที่จะต้องจัดการศึกษาแบบให้เปล่าหรือไม่เสียค่าใช้จ่ายอย่างน้อยในระดับประถมศึกษาซึ่งต้องเป็นการศึกษาภาคบังคับด้วย โดยอาจจะขยายการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าหรือไม่เสียค่าใช้จ่ายไปสู่การจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ทั้งสายสามัญและสายอาชีพ รวมถึงการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาก็ได้ โดยดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งหากพิจารณาบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ก็จะเห็นได้ว่าประเทศไทยได้มีการดำเนินการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยเป็นภาคีไว้แล้ว

ตัวอย่างสิทธิทางการศึกษาในการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าของต่างประเทศ

จากบทบัญญัติในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กที่กำหนดแนวคิดการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าข้างต้น ในหลายประเทศจึงมีการบัญญัติกฎหมายภายในประเทศเพื่อให้สอดคล้องกับกฎหมายระหว่างประเทศดังกล่าว อาทิ ประเทศฟินแลนด์ ประเทศสิงคโปร์ เป็นต้น

(ก) จัดการศึกษาระดับประถมเป็นภาคบังคับที่เด็กทุกคนสามารถเรียนได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย

(ข) สนับสนุนการพัฒนาของการศึกษาระดับมัธยมในรูปแบบต่างๆ รวมถึงการศึกษาสายสามัญและสายอาชีพ จัดการศึกษาให้แพร่หลายและเปิดกว้างแก่เด็กทุกคน และดำเนินมาตรการที่เหมาะสม เช่น การนำมาใช้ซึ่งการศึกษาแบบให้เปล่า และการเสนอให้ความช่วยเหลือทางการเงินในกรณีที่จำเป็น

(ค) ทำให้การศึกษาในระดับสูงเปิดกว้างแก่ทุกคนบนพื้นฐานของความ สามารถ โดยทุกวิธีการที่เหมาะสม

(ง) ทำให้ข้อมูลข่าวสาร และการแนะแนวทางการศึกษาและอาชีพ เป็นที่แพร่หลาย และเปิดกว้างแก่เด็กทุกคน

(จ) ดำเนินมาตรการเพื่อสนับสนุนการเข้าเรียนอย่างสม่ำเสมอ และลดอัตราการออกจากโรงเรียนกลางคัน

[๑๖] ข้อ ๑๔ รัฐภาคีแต่ละรัฐแห่งกติกานี้ ซึ่งในเวลาเข้าเป็นภาคียังไม่สามารถจัดให้มีการประถมศึกษาภาคบังคับแบบให้เปล่าในเขตเมืองและเขตอื่นๆ ภายใต้เขตอำนาจของตนรับที่จะหาทางและจัดทำแผนปฏิบัติการ โดยละเอียดเพื่อทำให้เกิดความคืบหน้าในการปฏิบัติตามกติกาฉบับนี้ ภายในเวลา ๒ ปี และกำหนดไว้ในแผนภายในระยะเวลาที่สมเหตุสมผล ซึ่งหลักการในการจัดการศึกษาภาคบังคับแบบให้เปล่าสำหรับทุกคน"

ประเทศฟินแลนด์ เป็นประเทศที่ได้ชื่อว่าจัดการศึกษาดีที่สุดประเทศหนึ่งของโลก จากการเก็บข้อมูลของกลุ่มองค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) โดยหากพิจารณาตามรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐฟินแลนด์ พบว่า ได้มีการบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาของบุคคลไว้ในมาตรา ๑๖[๑๗] กล่าวคือ

"มาตรา ๑๖ สิทธิทางการศึกษา

บุคคลย่อมมีสิทธิในการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ บทบัญญัติเกี่ยวกับหน้าที่ในการรับการศึกษามีบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติ

หน่วยงานของรัฐจะรับประกันทุกคนให้มีโอกาสได้รับบริการด้านการศึกษาอย่างเท่าเทียมกันตามความสามารถและความจำเป็นเฉพาะด้าน รวมถึงโอกาสในการพัฒนาตนเองโดยไม่ถูกขัดขวางด้วยความยากลำบากทางเศรษฐกิจ

เสรีภาพในด้านวิทยาศาสตร์ ศิลปะ และการได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นได้รับการประกัน"

ทั้งนี้ การศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศฟินแลนด์ถือเป็นการศึกษาภาคบังคับซึ่งรัฐได้จัดให้โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายสำหรับเด็กตั้งแต่อายุ ๗ ปีขึ้นไป (เทียบเท่าระดับประถมศึกษา) จนครบ ๙ ปี ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน[๑๘] ดังที่กำหนดไว้ในกฎหมายว่าด้วยการศึกษาขั้นพื้นฐาน (Basic Act)

ประเทศสิงคโปร์ เป็นประเทศในกลุ่มประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนที่มีคุณภาพทางด้านการจัดการศึกษาดีที่สุดในภูมิภาคนี้ ได้กำหนดให้การศึกษาภาคบังคับเริ่มตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑-๖[๑๙] ภายใต้กฎหมายว่าด้วยการศึกษาภาคบังคับ (Compulsory Education Act) และสำหรับการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าจะจัดให้กับเด็กอายุตั้งแต่ ๗ ปีขึ้นไป ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ จนครบหลักสูตรประถมศึกษา แต่ไม่เกินอายุ ๑๕ ปี ดังนั้น การศึกษาแบบให้เปล่าจึงจัดให้เฉพาะสำหรับการศึกษาภาคบังคับนั่นเอง

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีอีกหลายประเทศที่มีแนวคิดการจัดการศึกษาแบบให้เปล่า เช่น ประเทศมาเลเซียกำหนดการศึกษาแบบให้เปล่าไว้ที่ ๑๑ ปี ประเทศเยอรมนีกำหนดการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าตั้งแต่ระดับประถม ศึกษาถึงปริญญาเอก เป็นต้น[๒๐]

---

[๑๗] สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ระบบรัฐสภาสาธารณรัฐฟินแลนด์, (๒๐ Apr ๒๐๑๕), ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์วุฒิสภา สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา,< http://library.senate.go.th/document/Ext๒๕๕๒/๒๕๕๒๐๗๖_๐๐๐๒.PDF>

[๑๘] Ministry of Education and Culture: Finland, basic education in Finland, (๒๐ Apr ๒๐๑๕), Ministry of Education and Culture: Finland, < http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/perusopetus/?lang=en >

[๑๙] Ministry of Education: Singapore, Primary Education, (๒๐ Apr ๒๐๑๕), Ministry of Education: Singapore, <http://www.moe.gov.sg/education/primary/>

[๒๐] กิตติยา เอ็ฟฟานส และคณะ, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง ปัญหาการจัดการศึกษาตามนโยบายเรียนดี เรียนฟรี ๑๕ ปี, (๒๕ Apr ๒๐๑๕), สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน, http://www.ombudsman.go.th/๑๐/documents/public/๒รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์.pdf>

อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจคือ การจัดการศึกษาแบบให้เปล่านั้น นอกจากจะพิจารณาถึงระยะเวลาของการจัดการศึกษาแล้ว สิ่งที่ต้องพิจารณาคือ รัฐได้สนับสนุนค่าใช้จ่ายสำหรับการจัดการศึกษาในด้านใดบ้าง โดยในประเด็นนี้ได้เคยมีการศึกษาวิจัยของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน[๒๑] ซึ่งพบว่าในแต่ละประเทศได้กำหนดรายการของค่าใช้จ่ายที่รัฐจะสนับสนุนไว้แตกต่างกัน เช่น ประเทศอังกฤษจะให้ฟรีทุกรายการ ยกเว้นชุดนักเรียน ค่าอาหาร และค่าเดินทางไปโรงเรียน ทั้งนี้ โรงเรียนอาจเรียกเก็บค่าใช้จ่ายในบางรายการ เช่น กิจกรรมว่ายน้ำ ทัศนศึกษา เป็นต้น แต่ก็ขึ้นอยู่กับความสมัครใจของผู้ปกครองว่าจะจ่ายหรือไม่ก็ได้ *ประเทศสิงคโปร์* ยกเว้นค่าธรรมเนียม ค่าบำรุงการศึกษาขั้นมาตรฐาน ค่าบำรุงการศึกษาขั้นที่สอง และสำหรับโรงเรียนเอกชน ต้องเสียค่าบำรุงโรงเรียนเอกชนด้วย ประเทศมาเลเซีย มีประกาศของกระทรวงศึกษาธิการ (พ.ศ. ๒๕๕๑) ระบุไว้ว่าฟรีทุกรายการ แต่พบปัญหาว่าไม่สามารถดำเนินการได้จริง เพราะมีค่าใช้จ่ายอื่นๆ แฝงอยู่ จึงเป็นเพียงนโยบายประชานิยมเท่านั้น เป็นต้น

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การจัดการศึกษาแบบให้เปล่าของแต่ละประเทศนั้น มีความแตกต่างกันไปทั้งในแง่ของระยะเวลา และค่าใช้จ่ายที่รัฐจะสนับสนุนเพื่อให้ประชาชนได้เรียนฟรี และแม้ว่ารัฐจะกำหนดระยะเวลาให้มีการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าไว้มากเพียงใดก็ตาม แต่ก็ต้องพิจารณาถึงรายการค่าใช้จ่ายที่รัฐให้การสนับสนุนด้วย เพื่อให้เป็นการจัดบริการสาธารณะทางการศึกษาแบบให้เปล่าอย่างแท้จริง

ปัญหาของการดำเนินนโยบายการศึกษาแบบให้เปล่าของประเทศไทย

สำหรับประเทศไทยแล้ว นับตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้มีการบัญญัติไว้ซึ่งสิทธิทางการศึกษาโดยเฉพาะการจัดการศึกษาแบบให้เปล่า และได้มีการออกพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ เพื่อให้มีการสอดรับกันนั้น ภาครัฐก็ได้มีการดำเนินนโยบายในการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าให้เป็นไปตามกฎหมาย โดยเฉพาะในปีพ.ศ. ๒๕๕๑ ได้มีการประกาศนโยบายเรียนฟรี ๑๕ ปีอย่างมีคุณภาพ โดยจัดการศึกษาแบบให้เปล่าตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ครอบคลุมค่าใช้จ่าย ใน ๕ รายการ ได้แก่ (๑) ค่าเล่าเรียน/อุดหนุนรายหัวปกติ (๒) หนังสือเรียนแปดกลุ่มสาระ (๓) อุปกรณ์การเรียน (๔) เครื่องแบบนักเรียน และ (๕) กิจกรรมพัฒนาหลักสูตร โดยในแต่ละรายการนั้นมีการจัดสรรงบประมาณเป็นจำนวนเงินไม่เท่ากัน

อย่างไรก็ตาม การดำเนินนโยบายของภาครัฐในทางปฏิบัติกลับพบปัญหาว่าการจัดการศึกษาแบบให้เปล่า ไม่ได้มีลักษณะของการให้เปล่าอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จากผลการวิจัยและความคิดเห็นจากหลายภาคส่วน ตัวอย่างเช่น

(๑) งานวิจัยของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ โดยรองศาสตราจารย์วิทยากร เชียงกูล ได้มีการวิจัยสภาวะการศึกษาไทย ปี ๒๕๕๐/๒๕๕๑ เกี่ยวกับ

---

[๒๑] เพิ่งอ้าง.

ปัญหาความเสมอภาคและคุณภาพของการศึกษาไทย พบว่า ประเทศไทยมีความไม่เสมอภาคในการได้รับบริการทางการศึกษา สถานศึกษาขนาดเล็กในเขตที่ยากจนโดยเฉพาะในชนบทจะได้รับการจัดสรรงบประมาณน้อยกว่า ครูอาจารย์ตามวุฒิน้อยกว่า ทำให้นักเรียนมีสัมฤทธิ์ทางการศึกษาโดยเฉลี่ยต่ำกว่าสถานศึกษาขนาดกลางและขนาดใหญ่ในกรุงเทพ และเมืองใหญ่ และแม้รัฐบาลจะลงทุนทางการศึกษาที่สัดส่วนต่องบประมาณของทั้งประเทศสูง และจัดสรรกระจายโรงเรียนไปให้ทั่วประเทศและส่งเสริมการศึกษาฟรีหรือไม่เก็บค่าเล่าเรียนหรือเก็บต่ำในโรงเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา แต่ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เช่น ค่าเดินทาง ค่ากินอยู่ ค่าหนังสือ ค่าอุปกรณ์การเรียน ค่าเครื่องแต่งตัว และค่าเสียโอกาสในการทำงานสำหรับเด็กระดับมัธยมศึกษาก็สูงกว่าที่คนจนจำนวนหนึ่งจะรับได้ ทำให้ลูกหลานคนจนออกกลางคัน และเรียนได้ไม่ถึง ๑๒ ปี คือไม่จบชั้น ม.๖ เป็นสัดส่วนที่สูง

(๒) งานวิจัยของสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน โดยนาวาตรีหญิง ดร.กิตติยา เอ็ฟฟานส และคณะ ที่ดำเนินการวิจัยปัญหาการจัดการศึกษาตามนโยบายเรียนดี เรียนฟรี ๑๕ ปี พบว่านโยบายไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่สามารถนำไปปฏิบัติจริงได้ งบประมาณไม่สอดคล้องกับสภาพความต้องการจำเป็น การใช้ฐานคิดการกำหนดค่าใช้จ่ายของโรงเรียนขนาดกลางที่มีค่าใช้จ่ายต่ำสุดเมื่อเทียบกับโรงเรียนขนาดอื่น ๆ มาเป็นตัวแทนการจัดสรรงบประมาณให้กับโรงเรียนขนาด โรงเรียนขนาดใหญ่ และโรงเรียนขนาดใหญ่พิเศษ ซึ่งโรงเรียนขนาดแตกต่างกันมีค่าใช้จ่ายแตกต่างกัน

(๓) ความเห็นของศาสตราจารย์ศรีราชา วงศารยางกูร จากเอกสารการประชุมการปฏิรูปการศึกษาชาติทั้งระบบ ครั้งที่ ๒/๒๕๕๘ จัดโดยสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน ได้ให้ข้อมูลและความเห็นว่า การศึกษาภาคบังคับของไทยควรอยู่ที่ ๙ ปี ตามกฎหมายที่มีอยู่ เนื่องจากหากจัดให้มากกว่านั้น จะเป็นภาระของรัฐ เนื่องจากต้องใช้เงินมากเกินกำลังของประเทศที่จะให้ฟรี โดยไม่เก็บค่าใช้จ่ายใด ๆ ปัจจุบันงบการจัดการศึกษาของไทยสูงมาก คิดเป็นร้อยละ ๒๐ ของงบประมาณรายจ่ายประจำปี ซึ่งก็ใกล้เคียงกับตัวเลขค่าใช้จ่ายจริงของการศึกษา ๙ ปี และที่ผ่านมา การจัดการศึกษาให้เรียนฟรี ๑๒ ปี โดยไม่เก็บค่าใช้จ่ายเลยนั้น ไม่มีหลักประกันว่า นักเรียนที่เรียนในระบบ ๑๒ ปี จะเก่งกว่าเรียนในระบบ ๙ ปี เนื่องจากคุณภาพของนักเรียนไม่ได้ขึ้นอยู่กับจำนวนปีที่เรียน คุณภาพของนักเรียนย่อมขึ้นอยู่กับครูที่สอน และเนื้อหาสาระมากกว่าจำนวนปีที่ถูกบังคับให้เรียน[๒๒]

จากข้างต้นจึงเห็นได้ว่า แม้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และกฎหมายที่เกี่ยวข้องจะกำหนดให้การจัดการศึกษาแบบให้เปล่าต้องครอบคลุมทั่วระยะเวลาอย่างน้อย ๑๒ ปีก็ตาม แต่ต้องคำนึงความมี “คุณภาพ” ของการจัดการศึกษา

[๒๒] ศรีราชา วงศารยางกูร, “เนื้อหาสาระของหลักสูตรในระบบการศึกษาใหม่” (เอกสารการประชุมการปฏิรูปการศึกษาชาติทั้งระบบ ครั้งที่ ๒/๒๕๕๘, ผู้ตรวจการแผ่นดิน, ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๗), หน้า ๑.

ด้วย ทั้งในแง่ของรายการค่าใช้จ่ายที่สนับสนุน รวมถึงการจัดการศึกษาซึ่งต้องให้ผู้เรียนมีคุณภาพตามนโยบายและวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาด้วย มิฉะนั้น กฎหมายที่บัญญัติก็จะเพียงหลักการที่ไม่สามารถนำไปบังคับใช้ให้เกิดผลทางปฏิบัติได้

บทสรุป

แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษา โดยเฉพาะการจัดการศึกษาแบบให้เปล่านั้น ปรากฏชัดครั้งแรกในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ โดยแต่เดิมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย กล่าวถึงในลักษณะของของเสรีภาพของการศึกษาอบรม และแนวนโยบายแห่งรัฐในการจัดการศึกษา จนกระทั่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ จึงได้เปลี่ยนเป็นลักษณะของ "สิทธิ" ในการที่รัฐต้องจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานแบบให้เปล่าไม่น้อยกว่า ๑๒ ปี และในเวลาต่อมาก็มีการออกพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการข้างต้นสืบเนื่องจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ ตลอดจนการออกนโยบายเรียนฟรี ๑๕ ปีของรัฐบาล

กฎหมาย และแนวโยบายการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าของประเทศไทยนั้น นับว่ามีความก้าวหน้ากว่ากฎหมายระหว่างประเทศที่กำหนดให้การจัดการศึกษาแบบให้เปล่าต้องจัดอย่างน้อยในระดับประถมศึกษา ตลอดจนมีความก้าวหน้ากว่าหลายประเทศ อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติแล้ว การปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎหมายข้างต้น ไม่สามารถทำให้เกิดขึ้นจริง และทำให้การจัดการศึกษามี "คุณภาพ" ได้ ทั้ง ๆ ที่ภาครัฐต้องสูญเสียงบประมาณในการจัดการศึกษาเป็นจำนวนมาก ผู้เขียนจึงเห็นว่าร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับใหม่นั้น ควรลดจำนวนปีของการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าลง เพื่อให้มีงบประมาณที่เพียงพอให้เกิดการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าอย่างแท้จริง โดยบัญญัติให้บุคคลมีสิทธิได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าเก้าปี และกำหนดให้ชัดว่าเป็นการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา (การศึกษาปฐมวัย) จนถึงการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เพื่อให้การจัดการศึกษาสามารถดำเนินการได้ในทางปฏิบัติ มีงบประมาณที่จัดสรรอย่างเพียงพอ และให้ความสำคัญการจัดการศึกษาให้แก่เด็กเล็กอันจะเป็นรากฐานที่สำคัญแก่การสร้างเด็กซึ่งเป็นอนาคตของชาติต่อไป

บรรณานุกรม

กระทรวงการต่างประเทศ. *กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม.* (ออนไลน์), ๒๕๕๘. แหล่งที่มา:http://www.mfa.go.th/humanrights/images/stories/icescrt.pdf

_____. *อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก.* (ออนไลน์), ๒๕๕๘. แหล่งที่มา: http://www.mfa.go.th/humanrights/images/stories/crct.pdf

กิตติยา เอ็ฟฟานส และคณะ, *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง ปัญหาการจัดการศึกษาตามนโยบาย เรียนดี เรียนฟรี ๑๕ ปี,* (25 Apr 2015), สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน, http://www.ombudsman.go.th/10/documents/public/2รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์.pdf>

บรรเจิด สิงคะเนติ. *หลักพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๕๒.

ศรีราชา วงศารยางกูร, "เนื้อหาสาระของหลักสูตรในระบบการศึกษาใหม่" (เอกสารการประชุมการปฏิรูปการศึกษาชาติทั้งระบบ ครั้งที่ ๒/๒๕๕๘, ผู้ตรวจการแผ่นดิน, ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๗).

สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, *ระบบรัฐสภาสาธารณรัฐฟินแลนด์,* (20 Apr 2015), ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์วุฒิสภา สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา,< http://library.senate.go.th/document/Ext2552/2552076_0002.PDF>

Ministry of Education: Singapore, *Primary Education,* (20 Apr 2015), Ministry of Education: Singapore, http://www.moe.gov.sg/education/primary/

Ministry of Education and Culture: Finland, *basic education in Finland,* (20 Apr 2015), Ministry of Education and Culture: Finland, < http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/perusopetus/?lang=en >

วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, รายงานการวิจัย สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ (ศึกษารูปแบบการจำกัดสิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญให้ไว้อย่างเหมาะสม), (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๓๘).

